

MADANIY MEROS VA BARQAROR TURIZM: MAHALLIY IQTISODIYOTNI RIVOJLANTIRISHDA O'ZARO BOG'LIQLIK

Alfraganus University xalqaro munosabatlar yo'nalishi

II bosqich talabasi - Sobirjonov Boburjon

Ilmiy rahbar: katta o'qituvchi Madiyor Turdiyev

Annotatsiya: Ushbu maqolada madaniy meros va barqaror turizm o'rtasidagi o'zaro bog'liqlik hamda ularning mahalliy iqtisodiyotni rivojlantirishdagi roli tahlil qilinadi. Tadqiqotda madaniy meros ob'ektlarining turistik resurs sifatida qayta talqin qilinishi va barqaror turizm tamoyillari asosida boshqarilishi orqali hududiy iqtisodiy faollik va aholi farovonligiga ta'siri o'rganiladi. Muallif sifatli tahlil metodlari yordamida, jumladan mahalliy jamoalar bilan suhbatlar, statistik ma'lumotlar tahlili va xalqaro tajriba asosida madaniy turizmning ijtimoiy-iqtisodiy ta'sir mexanizmlarini ko'rsatadi. Tadqiqot natijalari shuni ko'rsatadiki, madaniy merosning barqaror turizm bilan uyg'unlashtirilgan holatda boshqarilishi nafaqat iqtisodiy foyda, balki merosni saqlash va jamiyatda madaniy o'zlikni mustahkamlashga xizmat qiladi.

Kalit so'zlar: madaniy meros, barqaror turizm, mahalliy iqtisodiyot, iqtisodiy rivojlanish, ijtimoiy barqarorlik, madaniy identitet

Аннотация: В статье рассматривается взаимосвязь между культурным наследием и устойчивым туризмом, а также их влияние на развитие местной экономики. Анализируется, как объекты культурного наследия могут быть интегрированы в туристическую инфраструктуру при соблюдении принципов устойчивого развития. Исследование основывается на качественных методах: интервью с местными сообществами, анализ статистических данных и изучение международного опыта. Результаты показывают, что правильное управление культурным наследием в контексте устойчивого туризма способствует не только экономическому росту, но и сохранению историко-культурных ценностей и укреплению культурной идентичности населения.

Ключевые слова: культурное наследие, устойчивый туризм, местная экономика, экономическое развитие, социальная устойчивость, культурная идентичность

Abstract: This article explores the interconnection between cultural heritage and sustainable tourism and their role in promoting local economic development. It examines how heritage sites can be integrated into tourism strategies aligned with sustainability principles, leading to increased regional economic activity and community well-being. The study employs qualitative methods, including interviews with local stakeholders, statistical data analysis, and a review of international practices. Findings reveal that managing cultural heritage within a sustainable tourism framework

contributes not only to economic gains but also to the preservation of heritage and the reinforcement of cultural identity in local communities.

Keywords: cultural heritage, sustainable tourism, local economy, economic development, social sustainability, cultural identity

I. KIRISH VA MAVZUNING DOLZARBLIGI

Madaniy meros insoniyat tarixining eng qadimiy va qadrlı boyliklaridan biri bo‘lib, u nafaqat estetik va tarixiy qiymatga, balki jamoaviy xotira, madaniy identitet va ijtimoiy barqarorlikni shakllantirishdagi o‘ziga xos funksiyalarga ega[4/15]. Bugungi global rivojlanish jarayonlarida madaniy meros ob‘yektlarining iqtisodiy resurs sifatidagi ahamiyati ortib bormoqda. Ayniqsa, barqaror turizm konsepsiyasi doirasida meros ob‘yektlarini muhofaza qilish bilan birga, ular orqali mahalliy iqtisodiyotni faollashtirish masalasi dolzarb tus olmoqda. Bu jarayonda madaniy turizm — ya’ni sayyohlarning madaniy tajriba izlash, tarixiy yodgorliklar va an’anaviy qadriyatlar bilan tanishish istagi — muhim omilga aylanmoqda[10/7].

So‘nggi yillarda barqaror turizm xalqaro miqyosda ekologik, iqtisodiy va ijtimoiy muvozanatni saqlab qolishga qaratilgan konsepsiya sifatida rivojlanmoqda. Jahon sayyohlik tashkilotining (UNWTO) ta’kidlashicha, turizm sohasi mahalliy aholining daromadini oshirish, ish o‘rinlari yaratish va madaniy merosni tiklashga xizmat qiluvchi kuchli vosita sifatida namoyon bo‘lmoqda. Ayniqsa, rivojlanayotgan mamlakatlar uchun madaniy turizm iqtisodiy diversifikatsiya va mahalliy resurslardan samarali foydalanish imkoniyatini taqdim etadi. Shu bois, madaniy merosning saqlanishi va uni barqaror turizm orqali iqtisodiy aylanishga kiritish o‘rtasidagi o‘zaro bog‘liqlik zamonaviy tadqiqotlar doirasida alohida o‘rinni egallaydi[6/12].

O‘zbekiston misolida olib qarganda, mamlakatdagi ko‘plab tarixiy shaharlarda (Samarqand, Buxoro, Xiva, Termiz) mavjud madaniy meros ob‘yektlari nafaqat milliy g‘urur timsoli, balki turizmni rivojlantirish orqali iqtisodiy o‘rishni ta’minlovchi manba sifatida qaralayapti[8/64].. Shu bilan birga, bu yodgorliklarning ko‘p sonli sayyohlar oqimidan zarar ko‘rmasligi, ularni asrash va zamonaviy boshqaruv mexanizmlarini joriy etish zarurati ham kun tartibiga chiqmoqda.

Mazkur maqola doirasida madaniy meros va barqaror turizm o‘rtasidagi o‘zaro bog‘liqlik, ularning mahalliy iqtisodiyotni rivojlantirishdagi o‘rni, ijtimoiy-iqtisodiy ta’sir mexanizmlari hamda xalqaro va mahalliy tajriba asosida tahlil qilinadi. Shuningdek, turizm orqali merosni asrash, aholining manfaatdorligini oshirish va iqtisodiy barqarorlikka erishish kabi masalalar ham yoritilishi rejalashtirilgan. Mavzuning dolzarbligi shundan iboratki, u nafaqat ilmiy-nazariy, balki amaliy jihatdan ham madaniy siyosat va iqtisodiy strategiyalarni ishlab chiqishda muhim asos bo‘lib xizmat qiladi.

II. METODOLOGIYA

Ushbu tadqiqotda madaniy meros va barqaror turizm o'rtasidagi o'zaro bog'liqlikning mahalliy iqtisodiyotga ta'sirini o'rganish maqsadida sifatli (qualitative) va miqdoriy (quantitative) tadqiqot metodlari integratsiyasi asosida yondashuv qo'llanildi. Tadqiqotning metodologik bazasi madaniy antropologiya, iqtisodiy geografiya, turizmshunoslik va merosni boshqarish bo'yicha zamonaviy nazariyalar bilan bog'langan.

1. Tadqiqot uslubi

Tadqiqotda aralash metodlardan foydalanildi:

Sifatli tahlil: madaniy meros ob'yektlarining boshqaruvi, ularning turistik infratuzilma bilan uyg'unlashuvi, hamda mahalliy jamoalarning turizm jarayonidagi roli suhbatlar va kontent tahlili orqali o'rganildi.

Miqdoriy tahlil: O'zbekiston va boshqa tanlangan davlatlardagi turizm va mahalliy iqtisodiyotga oid rasmiy statistik ma'lumotlar (Davlat statistika qo'mitasi, UNWTO va UNESCO ma'lumotlari) asosida tahlil qilindi.

2. Ma'lumot to'plash manbalari

a. Birlamchi manbalar:

Samarqand, Buxoro va Xiva shaharlarida faoliyat yuritayotgan mahalliy turistik agentliklar, hunarmandlar uyushmasi vakillari, muzey xodimlari va mahalliy hokimiyat mutasaddilari bilan yarim strukturaviy suhbatlar o'tkazildi.

So'rovnoma asosida 120 nafar mahalliy aholi vakillari (turizm ob'yektlari yaqinida yashovchi) hamda 60 nafar mahalliy tadbirkorlar orasida fikrlar yig'ildi.

b. Ikkinchi darajali manbalar:

O'zbekiston Respublikasi Turizm qo'mitasi va Madaniyat vazirligi rasmiy hujjatlari;

UNESCO va UNWTOning madaniy meros va barqaror turizm bo'yicha strategik hujjatlari;

Ilmiy maqolalar, diplomatik hisobotlar va xalqaro konferensiya materiallari (2010–2024 yillar oralig'idagi nashrlar).

3. Tahlil usullari

Kontent tahlili (content analysis): xalqaro va mahalliy madaniy siyosatlar, turizm strategiyalari va barqarorlik mezonlari tahlil qilindi.

Tematik kodlash (thematic coding): suhbat va so'rovnomalardan olingan ma'lumotlar asosida asosiy mavzular (masalan: iqtisodiy ta'sir, merosni saqlash, jamoaviy manfaat) ajratib chiqildi [2/82].

Korrelyatsion tahlil: turizm daromadlari va mahalliy iqtisodiy o'sish ko'rsatkichlari o'rtasidagi bog'liqlik aniqlash uchun statistik usullardan foydalanildi (Excel va SPSS dasturlari orqali).

4. Tadqiqotning chegaralari

Tadqiqotda O'zbekistonning uchta tarixiy shahri — Samarqand, Buxoro va Xiva misol sifatida tanlandi, chunki bu shaharlar madaniy meros va turizm o'rtasidagi munosabatni o'rganish uchun ideal namuna hisoblanadi. Biroq, natijalar umumiyashtirilganda boshqa hududlarga ham ehtiyotkorlik bilan tatbiq etilishi lozim. Shuningdek, pandemiya (COVID-19) tufayli so'rovnoma va intervyularning bir qismi onlayn formatda o'tkazilgan.

5. Etik tamoyillar

Ishtirokchilar bilan suhbatlar ularning roziligi asosida amalga oshirildi. Ma'lumotlar maxfiylik tamoyillariga rioya qilingan holda saqlandi. Tadqiqotda hech bir shaxsiy ma'lumot oshkor etilmadi va barcha ishtirokchilarga ularning fikrlari ilmiy tahlil uchun ishlatilishi haqida oldindan xabardorlik berildi.

III. NATIJALAR VA MUHOKAMA

Tadqiqot natijalari madaniy meros va barqaror turizm o'rtasidagi kuchli o'zaro bog'liqlik hamda uning mahalliy iqtisodiyotga ijobiy ta'sir ko'rsatishini aniq ko'rsatdi. O'rganilgan hududlarda (Samarqand, Buxoro va Xiva) madaniy meros ob'yektlari barqaror turizmni rivojlantirish uchun markaziy rol o'ynaydi. Bu shaharlar nafaqat tarixiy va madaniy ahamiyatga ega bo'lishi bilan, balki mahalliy iqtisodiyotga sezilarli darajada daromad manbai bo'lib xizmat qilmoqda.

So'rovnoma va intervyular natijalari shuni ko'rsatdiki, barqaror turizmning rivojlanishi mahalliy jamoalarning turizm jarayonlariga faol jalb qilinishiga olib kelmoqda[9/52]. Mahalliy hunarmandlar, xizmat ko'rsatuvchi sub'yektlar va madaniyat tashkilotlari uchun turizm daromadlari yangi ish o'rinlari yaratish va iqtisodiy faollikni oshirish imkoniyatlarini taqdim etadi. Shu bilan birga, barqaror turizm madaniy merosning saqlanishini rag'batlantirib, uning global miqyosda e'tirof etilishiga zamin yaratadi.

Tahlil davomida aniqlanishicha, madaniy merosning barqaror boshqarilishi orqali atrof-muhitni muhofaza qilish, madaniy qadriyatlarni saqlash va iqtisodiy daromadlarni muvozanatlashgan tarzda oshirish mumkin. Bu esa mahalliy iqtisodiyotning barqaror o'sishiga va ijtimoiy-iqtisodiy farovonlikka xizmat qiladi[1/3].

Shuningdek, tadqiqotda barqaror turizm rivojlanishining ayrim muammolari ham ko'rsatildi. Ular orasida infratuzilma yetishmovchiligi, mahalliy jamoalarning kam bilimga ega bo'lishi va turizmning mavsumiy xarakterga ega bo'lishi kabi omillar mavjud. Bu muammolarni hal etish uchun mahalliy va davlat darajasida strategik rejalashtirish va hamkorlik mexanizmlarini kuchaytirish zarur.

Maqola muhokama qilingan masalalar kontekstida, barqaror turizmning madaniy meros bilan uyg'unlashuvi nafaqat iqtisodiy daromadlarni oshirish, balki milliy madaniy identitetni mustahkamlash, jamoaviy birdamlikni rivojlantirish va global

madaniy almashinuvni ta'minlash imkonini berishini ta'kidlaydi. Tadqiqotdan kelib chiqib, madaniy merosni asrab-avaylash va barqaror turizmni rivojlantirish strategiyalarining muvofiqligi mahalliy iqtisodiyotni yanada rivojlantirish va madaniy qadriyatlarni avloddan-avlodga yetkazishda hal qiluvchi ahamiyatga ega ekanligi isbotlandi.

IV. XULOSA

Tadqiqot natijalari madaniy meros va barqaror turizm o'rtasidagi o'zaro bog'liqlikning mahalliy iqtisodiyotni rivojlantirishda muhim ahamiyatga ega ekanligini isbotladi. Madaniy meros ob'yektlari barqaror turizmni rag'batlantirib, nafaqat hududlarning iqtisodiy o'sishiga hissa qo'shadi, balki mahalliy aholining turizm jarayonlariga jalb qilinishi orqali ijtimoiy-iqtisodiy farovonlikni oshiradi. Barqaror turizm modeli madaniy qadriyatlarni saqlash va atrof-muhitni muhofaza qilish tamoyillariga asoslanib, iqtisodiy rivojlanish va madaniy merosni asrab-avaylashni uyg'unlashtirish imkonini yaratadi.

Shuningdek, barqaror turizmning muvaffaqiyati mahalliy hamjamiyatlarning faol ishtiroki, davlat siyosati va infratuzilma rivojlanishi bilan chambarchas bog'liq ekanligi aniqlandi. Tadqiqot davomida aniqlangan muammolarni bartaraf etish va mavjud imkoniyatlardan samarali foydalanish orqali madaniy meros va barqaror turizm o'rtasidagi sinergiya yanada kuchaytirilishi mumkin[5/37].

Umuman olganda, madaniy merosni asrash va barqaror turizmni rivojlantirish bo'yicha ishlab chiqiladigan strategiyalar mahalliy iqtisodiyotni barqaror rivojlantirish, jamoaviy birdamlikni mustahkamlash va milliy madaniy identitetni saqlashda muhim vosita sifatida xizmat qiladi. Shu bois, mamlakatimizda madaniy merosni saqlash va barqaror turizmni rivojlantirish siyosatini yanada takomillashtirish, shu bilan birga, mahalliy jamoalarning turizm jarayonlariga integratsiyasini oshirish lozim. Bu esa o'z navbatida mahalliy iqtisodiyotning barqaror o'sishini ta'minlashga xizmat qiladi.

ADABIYOTLAR RO'YXATI:

1. Ashley, C., Roe, D., & Goodwin, H. (2001). Pro-Poor Tourism Strategies: Making Tourism Work for the Poor. London: ODI. p. 3.
2. Braun, V. & Clarke, V. (2006). Using thematic analysis in psychology. *Qualitative Research in Psychology*, 3(2), pp. 77–101. p. 82.
3. Creswell, J.W. (2014). *Research Design: Qualitative, Quantitative, and Mixed Methods Approaches*. 4th ed. London: SAGE. p. 4.
4. Harrison, R. (2013). *Heritage: Critical Approaches*. London: Routledge. p. 15.
5. Mason, P. (2005). *Tourism Impacts, Planning and Management*. Oxford: Butterworth-Heinemann. p. 37.

6. Richards, G. (2001). Cultural Attractions and European Tourism. Wallingford: CABI Publishing. p. 12.
7. Scheyvens, R. (1999). Ecotourism and the empowerment of local communities. *Tourism Management*, 20(2), pp. 245–249. p. 246.
8. Shodmonov, S. & Abdurahmonov, K. (2020). *Turizm iqtisodiyoti asoslari*. Toshkent: Iqtisodiyot nashriyoti. p. 64.
9. Timothy, D.J. & Boyd, S.W. (2003). *Heritage Tourism*. Harlow: Pearson Education. p. 52.
10. UNWTO. (2018). *Tourism and the Sustainable Development Goals*. Madrid: United Nations World Tourism Organization. p. 7.